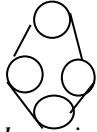

**UNITING CHURCH IN AUSTRALIA: LOTU COKOVATATI KO E OSITERELIA
KONIFEREDI NI VITI: KEI NA VEIVAVAKOSO LOTU VAKARISITO**

Sept 09 Penitiko 18 [Pentecost 15]: Nodai naki meda veikilai dina sara [bonding-gathering and knowing each other-Base 1], me vakatorocaketaki ka vakavou na noda bula vakayalo. Affirmation-sharing our spiritual journeys-Base 2] kei na noda cakacakataka se vakadewataka na veika eda sa rawata [caring/sharing-Base 3]. Sa vaka na qito na Baseball ka va na kena i cegucegu; e tolu na naki ni noda veitokani. Ni rawa kece eda sa rawata e dua na kai ka eda sa yacova nai naki ni qito se veitokani [Home Base].

NODA VEIKILAI

Me vakayacori e dua na porokaramu ka rawa ni vukea na noda veikilai vinaka.

Eda soqoni, lululu, veitalanoa ka veiwasei talanoa. Tekivu na soqo ena gunu ti se qai vakayacori ni oti na vuli. Me dau qarauni na vakayagataka ni sevusevu me kua ni vakadaroya na mai lotu ena Siga Tabu kei na nomu cakacaka

NODA BULA VAKAYALO

A.Ai Vakamacala me baleta nai Vosa Vakaibalebale: Meda raica mada vakararaba nai vola oqo: A vola ko Solomoni na Tui enai tekivu ni nona veiliutaki [970 BC/BCE] ka vukei koya kina ko Akuri [wase 30] kei Lemueli [wase 31]. E dua nai wase ni vola oqo e qai vakacurumi sara e muri ena gauna nei Tui Esekaia rauta 250 na yabaki ni oti na gauna nei Solomoni; a qai soqoni vata ka volai vakaivola me vaka eda kila oqo, rauta na 550 BC/BCE]. Ena rawa ni wase nai vola me kena ulugata na 'Vuku': 1. Vosa v/balebale se Vosa Vuku nei Solomoni: 1-9; 10-22:16; 2. Vosa vuku tale eso: 22:17-24:22; 3. Vosa/vakaibalebale se Vosa Vuku nei Solomone ka qai volai ena gauna nei Esetekaia: 25-29; 4. Vosa vuku nei Akuri: 30; 5. Vosa vuku nei Lemueli: 31:1-9; 7. Na marama rakorako ka uasivi nona bula se nai tovo ni marama yalomatua ka vinaka:31:10-31: Ena rawa talega mo wasea me vakatau ena kedra yaga ena bula, ena vakaogo: 1. Nai kau ni Vola: 1:1-7; 2. Vakasala vei ira nai taba gone: 1:8-9:18; 3. Vakasala Vuku nei Solomoni: 10:1-22:16; 4. Vosa ni vakasala Vuku eso: 22:17-23:14; 5. Vakasala vei ira nai taba gone: 23:15-24:22; 6. Vosa Vuku eso: 24:23-34; 7. Vakasala se Vosa Vuku nei Solomoni:25:1-29:27; 8. Vakasala nei Akuri kei Lemueli: 30:1-31; 9. Vakasala vuku ki na marama dauveiqaravi yalodina 31:10-31. Ena uasivi mo vakayagataka e dua vei rau nai tuvatuva e cake me vukea nomu wilika nai vola. Eda kila ni sivia e 700 na marama mai na veivanua e vuravura ena gauna ko ya era wati Solomoni ka macala ni 700 talega na vugona. E rauta talega ni 300 na marama e ra okati tale mera nona i tokani me vakamarautaka na tui [kena vosa e na varada, na 'vakasuva' se 'vakasamoa'-concubine], ena rairai 1000+ na marama ena vuvale nei Solomoni. Sa macala ni vola e sega walega ni soqoni kina na vuku vakaJiu, ia na vosa vuku mai na veivanua e vakawati kina, me vaka mai Ijipita, ka ni watina e dua na luvei Fero. E muri sara ena 400 BC/BCE eda rogoca talega e so na vuku lelevu mai Kirisi me vakataki Palato [Plato], Sokeratisi [Socrates] kei Arisitotole [Aristotle] a qai yavutaki kina na vakasama vakavuku ena gauna oqo [foundation of western civilization], ia sa taumada na YAVUTAKI NI BULA ena kena eda goleva tiko

oqo. 2. *VakaIperiu na yaca ni vola na “Mishle Shlomoh’ [Proverbs of Solomon] kai ka tolu ni vola enai wasewase ni vola vakaIperiu, ‘Nai Vola’ [Writings]. Na yaca ni vola vakavavalagi na “Proverb.” Na ‘proverba’ [proverb] e vu mai na vosa vaKirisi na ‘Paroimiai’ ka dewa ki na vosa vakaLatini. Ena vosa vakaLatini na ‘proverba’: ‘pro’ ‘for’ kei na ‘verba’ ‘word’, ‘proverba’ se proverb se ‘word for a situation.’ Ni rau cokotivata sa kenai balebale oqo: na vosa e ganita ga e dua na ka, dua na vanua, dua na cakacaka se dua nai tavi, ia ena dina tikoga ena gauna kecega. Me vakaoqo, “Sa vinaka cake meda kana rourou ka veilomani ga, ka ca meda kana pulumakau uro ka veicati tiko”[15:17]. Sa dina ena vuvale e cavuti kina kei na gauna e volai kina, sa dina tikoga e na gauna oqo. Sa matata vinaka ni tu nai balebale ni veivosa eda wilika ka sa rauta me yacana vakaViti ga: “Na Vosa Vakaibalebale” baleta ni volai ena mataqali vakarau ni matuavosa me vaka na: serekali [poem], vosa vakatautauvata [parables], taro tonotonomata [direct questioning], rua nai yatuvosa e tautauvata na kena vakasama ka rogorogovata [rhyme], drua, veisa se vakayaruataki [couplets], ko ya nai matai ni yatuvosa e vakamacalataka nai ka rua ni yatuvosa. [E rawa nida dikeva talega na nodai vosavosa vakaviti-vakaitaukei, ka tiko kina na matuavosa vakaoqo]. Enai VTV, nai vola nei Jemesa, na lesoni ena macawa oqo, sa tautauvata kei na Vosa Vakaibalebale baleta ni koto kina na vosa kei nai vakasala vuku. 3. Nai naki bibi ni vola oqo: 1. Meda vukei na tamata meda rawata na vuku dina [wisdom], sa matata sara ni vuku dina ga na rerevaki Jiova; 2. Bula vakaivakarau [discipline]; 3. Bula yalo matua [prudent life]. Se na kena vakalekalekataki ga: meda vakayagataka na vuku vaKalou ena veitiki ni noda bula kece sara ena veisiga. 4. Na veivosa vuku oqo me da qarauna vakavinaka ni ra sega ni vosa ni yalayala [promises], ia era vosa ga vakavuku me yaga ena bula ena veisiga baleta ga ni ko ira era vakayagataka e liu era vakadinadinataka na kena yaga kei na kena veivukei ena nodra bula. Veitalanoataka mada na vosa vuku oqo, ‘honesty is the best policy’ e dina na vosa oqo ni ‘sai vakarau uasivi meda dau dina ena ka kecega.’ A cava ga na vuna era sotava kina na leqa ko ira eso ni ra vakayacora ena yalo dina nodra cakacaka? Dikeva mada na veibasai ni vakasama ena 26: 4 cf 5 me baleta na ‘vuku’ [yalomatua] kei na ‘lialia’ [yalowai]?*

Vosa Vakaibalebale 22: 1-2, 8-9, 22-23: *Raica nai vakamacala e cake ka wilika na veitikina kai Vaqa [lesoni] ena macawa oqo [ena uasivi mo wilika kece, oti qai wilika na tikina 1-2, 8-9 kei na 22-23. Ke tiko nomu gauna tomana sare ena Wase 23-24 me vakaoti kina nai vakasala vuku e 30, sa yaga ena bula. 1. Tikina e 1-2: ‘Na yaca rogo vinaka e vinaka cake mai na vutuniyau’ ena tautauvata kei nai ‘tovo sei vakarau vinaka, e vinaka cake mai na koula se siliva’. ‘E tautauvata ga na tamata vutuniyau kei na tamata dravudravua, e buli rau ruarua na Kalou’. Ia sa duidui ga nai vakarau ni bula erau dui bula kaya...vakasamataka ka veitalanoataka. II. Na tikina 8-9 [wilika tiko ka vakasamataka e so nai vakarau ni vosamatua vakaViti ‘lutu na nui ka lutu ki vuna’ se ‘dui seva ga na bua ko a tea’...kei na vosa ni VT] ‘na tamata e*

kaburaka nai vakarau ca ena tamusuka na veika ca'. Na nonai vakarau dauveivakasaurarataki [titoko ni nona cudru], ena oti mai se yalani ga, ena sega ni tudei. O koya e dausolisoli [mata lomasoli] ka lomani ira na dravudravua, ena vakalougatataki. Sa vakayagataka ko Paula na vosa oqo enai II Koronica 9:7, "...ko koya sa solia ena marau sa vinakata na Kalou."

III. Na tikina 22-23, nai matai ni vosa vuku e 30 ka tekivu e ke ka cava ena Wase 24; oqo nai tukutuku vinaka vei ira era vakarurugi ena veiliutaki e veivakasaurarataki, me ra nuidei ni Kalou ga ena cudruvi ira. Ena sega ni tudei na veiliutaki koya, ena yaco mai na gauna ena mudu kina. Sa rawa Vua na Kalou me digitaka e dua tale nai liuliu vou. Vei ira kecega era veiliutaki tiko ena noda matanitu, lotu, cakacaka se vuvale mera namaka na veika ena yaco vei ira ke sega ni dodonu na nodra veiliutaki. Na Kalou ga sa totaki ira era vakalolomataki. Biuti ira ga na veiliutaki mera vakayacora nodrai tavi, ke vinaka ena vinaka tiko na vanua, ke ca ena yaco ga mai na gauna ni Kalou me veisau kina. Sa nodai tavi ga na masulaki ira me yaco tiko na lewa dodonu ni Kalou.

B. Ai Vakamacala ni Same: *Sa dauvakayagataka vakalevu ko Jisu na Same ena nona vunau kei na nonai vakavuvuli, baleta ga ni sai vakarau ni nodra bula, ena nodra bula vakavuvale kei na lotu mera dau lagata se cavuta na Same. E 150 na Same era a vakasoqoni vata ena dua na gauna balavu, ka ra dau vakayagataka ena nodra: vakacaucautaka na Kalou, ena nodra vakavinavinaka Vua na Kalou, ena nodra tusanaka na nodra vakabauta, ena nodra tukuna na nodra vakanuini, ena nodra dui rarawataka na tamata yadua na nodrai valavalaca, kei na Nona Dina tu ga na Kalou ni lomani ira ka dauvukei ira talega. Na uto ni Same sai koya na bibi ni nona vakararavi se vakabauta na Kalou na tamata yadua. Sa vinaka talega meda raica kina na nona tukuna vakadodonu na tamata na nona gagadre se cikecike Vua na Kalou. Na Same sa yaga ena draki ni bula kecega eda kila ka sotava na tamata, meda dauvakayagataka me yaga ki na noda bula ni vakabauta! II. Ena vuku ni noda dau taleitaka na Same, ena uasivi meda raica na kenai wasewase e 5 ka muria vinaka nai vola e lima nei Mosese sa vakatokai na Penitatuki [Penteteuch-pente-5, teuch- vakaro se lawa]. Na veiwasewase sa dusia vakararaba ga na veilutaga sa vakabibitaki ena veivola e lima. Sa kenai balebale ko ya ni Same: 1. Same 1-41 ena salavata kei Nai Vakatekivu [Genesis]. Me vaka ga na veibuli ni Kalou enai vakatekivu, na lutu ni tamata enai valavalaca, ka yalataki na veivueti ni Kalou. E levu na Same oqo e tukuni ni a vola ko Tevita ka sa vakaraitaka na nona vakalougatataki na tamata, nona lutu mai na liga ni Kalou, kei na nona vakabulai mai Vua na Kalou. 2. Same 42- 72, na Lako Yani [Exodus], ea vola ko Tevita me baleti Isireli, sa vakarusai ka vakavoui tale. Sa vakabulai Isireli na Kalou, ka sega ni yaga me vaqara tale edua na sala, mera rai ga Vua na Kalou, sai Koya ga na Sala mera vueti ka vakabulai kina. 3. Same 73-89 sa salavata kei na Vunau ni Soro [Leviticus], ea vola ko Esafa kei ira na nona kawa. Sa vakabibitaki kina na Vale ni Soro, na Nona lagilagi na Kalou, sa cecere ka kaukauwa. Sa na gole kina na tamata me vakabulai ka vakarokorokotaka na Yacana Tabu. 4. Same 90-106, Tiko mai na Lekutu [Numbers], era lewe levu era kainaki ni ra vola ka sa baleta na veiwekani nei Isireli kei na veimatani sa wavoliti koya kei na Nona lewa na Kalou na matanitu ko Isireli kei na veivanua kecega era sa vakarorogo ki na nona lewa. 5. Same 107-150 nai Vakaruva [Deuteronomy –deut -2, nomy-lawa] sa kainaki ni a vola ko Tevita ka vakabibitaki kina na Kalou kei na Nona Vosa. Sa levu kina na sere ni veivakacaucautaki, veivakarokorokotaki kei na vakavinavinakataki ni Kalou. E levu na Same oqo era sa volai*

me lagati ena soKalou, ka sa rawa meda vakayagataka talega meda lagata Vua na Kalou, se meda vola eso nai vakarau ni soKalou me salavata kei na veiSame oqo. 6. Na Same 125 , raica na kenai vakamacala e cake. Sa cecere na noda vakavinavinakataka ka vakacaucautaka na Kalou sa lomani keda.

I. Same 125: Oqo na Same se sere ni soKalou. Nai yaloyalo totoka ni Kalou oqo me vaka na bai vatu se ulunivanua, nai sasabai. Sa vakatautauvatataka na Daunisame ni sa nodai Nuinui na Kalou ni da vakararavi Vua, eda sa na vaka ga na tudei ni veiulunivanua e wavoliti Jerusalemi [Saioni]. Na Kalou sa sega ni veivukiyaki, na tamata ga e dau veivukiyaki. Na noda leqa na tamata ni da dau vagolei vakarawarawa ena veika vovou ga e yaco mai se tatara ena noda bula. Sa uasivi ga na vakadeitaki keda ena ka e tudei. II. Eda guta ka lasava na ca ka gole tani mai vua na Kalou, sa sega ni kenai balebale ko ya ni sa druka na Kalou, ia na Kalou sa na qai vakatauca ga na Nona lewa. Sa tudei na Kalou, sa lewa na veika kecega [God is in total control] dina ga ni da sotava na draki ni veisau ena noda bula se vuravura eda bula kina oqo. Nai vakarau ni bula, ena vaka tu ga koya, sa tu na gauna vinaka, sa tu talega na gauna drdre, meda kua sara ni beitaka na Kalou ni tarai keda na veika dredre, ia meda vakayagataka ga ni sa sala meda vulica kina na bula me yalomatua cake na noda toso ki liu. III. Meda masulaka tikoga me solia na Kalou nona vakacegu [shalom] e Isireli se veikeda kece eda sa vakatokai keda Isireli ni Kalou me vaka sa dusia ko Paula nai apositolo.

C. Ai Vakamacala lekaleka me baleta nai vola nei Jemesa: A vakamatei ko Jemesa na luvei Sepete, eda raica ena Cakacaka rauta na 41 ki na 44 AD/ACE [Cakacaka 12:2] ena vuku ni vakabauti Jisu; ai sevu ni mate [martyre]. Sa rawa meda vakadeitaki ni a vola ko Jemesa na taci Jisu, [I Koronica 15: 7] kai liuliu ni lotu mai Jerusalemi, ka volai ena 49 AD/ACE ni bera na Bose mai Jerusalemi 50 AD. Ko Jemesa e vakabibitaka ena nona dusia na mataqali lotu vakarairai ga ka duatani mai na lotu dina ena vakabauta, ka cakacakataki [2:18]. Oqo nai vakaraitaki ni dua nai vola e volai raraba vei ira na tamata lotu ka sega ni volai ena dua nai vavakoso me vakataka nai vola nei Paula. Sa vaka e dua nai vola [book] ka sega ni dua nai vola [letter] ka vakabibitaka nai vakasala me muri, ko ya me cakacakataki; me vaka ni vakabauta e cakacakataki. Nai vakasala sa matata ka coka sara ga na ka e gadrevi: 1. Ni ko dravudravua, kua ni yalolailai; 2. Kua ni soro koso ni sa vakatovolei nomu vakabauta; 3. Kua ni dau cudru vakatotolo, vosota ga; 4. Kua ni lomani ira se kauwaitaki ira ga vakalevu na vutuniyau ka beci ira na dravudravua; 5. Vakayacora na ka vinaka vei ira na tamata kecega; 6. Qarauna na yamemu, kua ni vakasabaliataka, qarauna talega nomu gagadre, vakatulewa vinaka kina; 7. Vakarorogo vua na Kalou ka vakararavi kina, ka vakayagataka nona vuku; 8. Qarauni iko se tarovi iko mai vei Vunica; 9. Kua ni dau tukutukuni iko; 10. Ni ko vutuniyau, lomani ira na dravudravua; 11. Mo dauvosota na veika dredre, mo dau loloma ka dau nanumi ira na tamata ni Kalou era vakaloloma. 12. Soqoni ira na qase ni lotu, vakayaloqataki ira na vakaloloma, lumuti ira na tauvimate ena waiwai ka masulaki ira ena yaca ni Turaga ko Jisu me vaka nodrai valavala na parofita.

Jemesa 2:1-10: E vinaka meda sereka na veitikina: 1. Tikina 1: Na tamata vakabauta dina sa sega ni vakaduiduitaki ira na tamata kece: dui kaikai, dui

vanua, dui roka, vutuniyau se dravudravua. Oqo nai tukutuku ena Kosipeli me vaka eda wilika ena veitikina oqo: Luke 20:21; Marika 12:14; Maciu 22:16. Ko Pita e vakaroti mai vua na Kalou [Jisu Karisito] me doka na tamata kecega, Jiu se kai matanitu tani [Cakacaka 10:34; e vakakina ko Paula [Efeso 6:9; Kolosa 3:25]. Nai VTM sa vakadeitaka tale ga na vakatautauvatataki ni tamata [Malakai 2:9; V/Soro 19:15] ka vakakina na Vosa Vakaibalebale 22:2. Sa bibi sara na raici ni vakatautauvata ni tamata kecega. 2. Tikina 2-4: Sa ka bibi na ciqomi vakatautauvata ni tamata, vakauasivi ena noda lotu. Oqo taudua ga na vanua ena gauna ni lotu taumada e sega kina na veivakaduiduitaki. Na kaukauwa ni bula vakailavo, nai dre vakapolitiki se nai dre ni tovo vakavanua sa vakagaga talega na lotu. Mera vakatautauvatataki na vutuniyau kei na dravudravua se turaga, marama se turaga se tuvanua, baleta ni da sa tautauvata e mata ni Kalou. 3. Tikina 5-7: Sa bibi vei Jisu ko ira na dravudravua [Maciu 5:3; 11:5; Luke 4: 18-19] sa vagolea na nona vunautaka nai Tukutuku Vinaka vei ira na dravudravua. Era tomana nai apositolo vakauasivi na nodra nanumi ira talega na bobula. Sa sotava talega ko Jemesa na nodra veivakaduiduitaki na vutuniyau ena lotu ka saga me vakarusa vakadua. 4. Tikina 8-10: kevaka ko vakayacora ga na cakacaka ni veidokai ena nomu kauwaitaka ka vakamenemenea na tamata vutuniyau baleta ga ni tamata vutuniyau, e sega ni rauta ko ya. Sa ka bibi talega na nomu yavutaka na nomu veikidavakai ka veikauwaitaki ena vosa nei Jisu, *“Mo lomana na wekamu me vaka ko sa lomani iko.”* Ni vakayacori na vunau oqo sa vaka ga ko vakayacora na vunau taucoko. Sa macala sara ko ya, me tautauvata na noda lomana ira na vutuniyau kei ira era dravudravua...era tautauvata ena mata ni Kalou, mera tautauvata talega ena matada kei na nodai vakarau ni bula vei ira. III. A cava na vuna mo doka ga kina na tamata vutuniyau ka sega na tamata dravudravua? Baleta: 1. Sa sega ni salavata kei nai vakavuvuli nei Jisu; 2. Sa vu mai na vakasama ca na nomu kauwaitaka vakalevu ga na vutuniyau ka sega na dravudravua baleta ni rawa ni tiko e dua nai naki vuni [mo saumi lesu beka?]; 3. Sa vakalolovirataka na tamata ka buli koya na Kalou me ucui koya; 4. Sa rawa ni vua ga mai ena nona nanumi koya vakaikoya; 5. Sa sega ni sala vata kei na vosa ni VT me baleta na loloma; 6. Sa vakaraitaka ga na lailai ni nomu lomani ira era lolovira/dravudravua; 7. Oqo sa bula dina ga vaka Farisi se bula vakarairai; 8. Sai valavala ca dina ga nai vakarau ni tamata dau veivakaduiduitaki. IV. Me da kua ni vakayagataka

na tikina e 10 me nodai ulubale ko ya meda sai valavalaca tikoga; ia sa dusia ga ni da sai valavalaca na tamata. Sa matata vakavinaka nida gadreva dina na veivuke, ia meda sa kerea ga vei Jisu Karisito me bokoca na nodai valavalaca ka vakavoui keda. Kevaka sa bibi na noda muria na lawa me vaka ‘Kua ni laba’ sa bibi talega noda vakayacora na lawa, “ Mo lomana na kai nomu me vaka ko sa lomani iko.’

D. Ai Vakamacala lekaleka me baleta nai vola se Kosipeli nei Marika: *O cei ko Marika? E tolu na yacana: Marika [Marcus] na yacana vakaLatini [Roma], Joni se Jone [Johannan- God has shown grace-Sa vakaraitaka na Kalou nona loloma savu], na yacana vakaIperiu kei Kolobodactoluse [Colobodactoluse -stubby fingers-qaqalo lelevu ka lekaleka] na yacana vaKirisiki. Na yaca Jone Marika e yaca vakayagataki vakalevu [common names] ka so na gauna e nai VT e vakayagataki ga e dua na yaca, Jone se Marika, ena yaga me vakuri tale na yacana baleta ga ni vica tiko na Joni se Marika se Joni Marika enai VT kei na i tukutuku ni lotu taumada. Ko ira na DauniVT e duidui na nodra i vakamacala me baleta na yaca Jone Marika. Baleta ni dau kacivi ena yacana vakaRoma Marika, e rairai e dua e toka vinaka. Eda kila ga ni dua na vale levu nei tinana ko Meri e Jerusalemi era dau soqo kina ko Jisu kei na nona tisaipeli kei ira na vakabauta. [Na cauravou a tomani Jisu kei iratou na tisaipeli ki Kecisemani [Marka 14:51,52] e dreti laivi vua nai tutuvi ka ni luvaiwale tu...e rairai e dua ga e yadra cecekala mai me tiko ga ena gauna ni masumasu ka rogoca tiko na masu nei Jisu niratou a moce na tisaipeli, e rairai eratou lako mai nona vale ko Jisu kei na nona tisaipeli]. Ko ira na lewe 120 era a tiko ena dua na vale levu, na vale a ceguvi iratou kina ko Jisu ena Yalo Tabu [Joni 20], se e a sovaraki kina na Yalo Tabu [Cakacaka 2:1ff]; na vale ni soqo ni sa tucake tale mai na mate ka rairai kina ko Jisu. Sa rairai o koya ga na vale oqo nei Meri kei Jone Kolobodactoluse Marika. A vola ko Joni Marika [Cakacaka 12:12, 13:13] nai tokani nei Panapasa kei Paula. Dina ga ni rau a veileti kina ko Panapasa kei Paula, e muri sai tokani nei Paula, ni a vesu tu mai Roma [Kolosa 4:10; Filimoni 24; 2 Timoci 4:11]. A volai mai Roma ena loma ni 55-65 AD/ACE kai matai ni Kosipeli a volai. Sa macala ni a tu eso nai tukutuku volai enai vakakoso lotu ka ra vakayagataka me dauwiliki ena gauna ni soKalou’ ka vakayacani vakaJamani me ’Q’. Nai vurevure oqo e vakayagataka ko Marika kei iratou na vo ni Kosipeli ka dauvakatokai me ‘Vurevure Q’ [Q Source-Q mai na vosa vaka Jamani –German-Quelle or Source, nai Vurevure] vei ira na Daunivola Tabu. Sa kenai balebale ni rau tautauri ko Maciu kei Luke mai vei Marika kei na Q. E muri ga sa nanumi ni a kauta mai vei Pita e vuqa nonai tukutuku [I Pita 5:13]. Dua tale na kenai vakamacala: baleta ni a volai mai Roma, e nanumi ni vu ni tukutuku nei Marika ko Pita, nai tokani ka tisaipeli nei Jisu. E a nanumi taumada me vakatokai ga me Kosipeli nei Pita. E vica nai tukutuku me baleti Pita, vakausivi nona malumalumu, me vaka na ‘Lako tani ki dakuqu, Setani...’ [8:33]. Ko iratou na vo ni Kosipeli eratou tautauri mai vei Marika, ia ko Marika e levu taudua na caka mana nei Jisu e vola. Ko Maciu e vola na bibi ni nona vakatutusa ko Pita, Maciu 16 me baleta ni ko Jisu na Karisito, na Luve ni Kalou. Sa okati eke na vakasama e rogo mai vei Jisu ka tu kina ko Pita: ‘ena dela ni vatu oqo au na tara kina nai soqosoqo lewe ni lotu.’ Ko Jisu e dusi koya ga se dusi Pita? [E duidui na vakadewa ni tikina oqo mai na Lotu Katolika vakaRoma kei keda na veimatalotu eso [Protestant churches]. O Pita e a sota ga kei Jisu mai na nona veipapitaisotaki ko Joni; a papitaiso talega kina ko Pita. Mai na Joritani ga e tekivu kina na Kosipeli nei Marika, na vanua ga ka tekivu kina ko Pita. E sega enai vola nei Marika na i tutuktuku ni sucu nei Jisu se na nona gauna ni gone, ia sa tekivu sara ena nona tukuna na Matanitu ni Kalou ka laki tini ena kauveilatai. Nai tinitini ni vola ena wase 16 e veiletitaki vakalevu, e tolu na kena nanuma: 1. Yala ga ena 16:1-8 ena dua nai yatuvosa ka sega ni vakaoti baleta ni tini botoilevu ga ena vosa ‘afraid of...’ rerevaka...’ sa qai tini vinaka e muri vei ira eso me vaka e volai ‘niratou sa rere’. 2. Vakuri ena 16:9-20 ka sa matata vinaka ni kau mai na veivakasama oqo e muri sara me taucoko kina na vakasama me vaka na vo ni Kosipeli, ko ya me tini ena tucake tale, na qaga ni sa rairai veiratou na tisaipeli, na nona kaucake ki lomalagi, na yalataki ni nona na lesu tale mai kei na nodratou talai me tukuna nai Tukutuku Vinaka ni veivakabulai. 3. Ka tolu ni otioti, e vakuria ga na tikina e 8, ena 9 kei na 10 me vaka oqo: ‘Eratou sa lako yani vakatotolo na marama ka tukutuku vei Pita kei iratou nonai tokani na vuku ni veika sa yaco. Sa oti koya, sa talai iratou na nona tisaipeli ko Jisu ki na tokalau kei na ra me tukuna nai tukutuku tawa mudu ka savasava mera rogoca na tamata ka vakabulai kina ka tawa mudu’. Baleta ni vakaoqo na kenai tinitini, eso na vakavakatu e lako mai: 1. Ni sega ni vinakata ko Pita me dusi ni taleitaki koya taudua ga ko Jisu [favour] ka tukuni na veika baleti koya me vaka ni a rairai taudua ga vua ko Jisu [IKoronika 15], e a dresuka laivi. 2. E so na daunivola Tabu era nanuma ni a rairai a kama ena kama levu mai Roma ena gauna nei*

Niro nai tinitini vola oqo wase 16:9 ka lako yani, e muri ga sa qai vakacurumi na kenai tinitini e rua e cake. Oqori e so ga na vakasama ena veigauna. Eda sa vakadeitaka ga ni ko iratou na vo ni Kosipeli eratou tautauri mai vei Marika, ia ko Marika e levu taudua na caka mana nei Jisu e vola. E sega ni vakabibitaka ko Marika nai vakamacala se nai vakavuvuli nei Jisu, ia sa levu ga nona vakabibitaka na cakacaka ni veivakabulai nei Jisu. Nai naki levu ga ni Kosipeli nei Marika me tukuna se ko cei oqo ko Jisu, bibi na nona cakacaka ka vica ga na nonai vakavuvuli me vaka eda raica ena wase 13. Ko Jisu a lako mai me veivakabulai ka solia nona bula ena vukuda na lewe vuqa [10:45].

D. Marika 7: 24-37: I. Sa matata sara ni sa bokoca ko Jisu eso nai vakarau era bulia ga na tamata, me vaka ena Marika 7:1-23. Sa tarava sara nai talanoa oqo ni sa bokoca talega ko Jisu na vei vakaduiduitaki ni Jiu kei ira na kai matanitu tani [tikina 24-30, raica talega na Maciu 15:21-28]. Mai na drano, ki Kapenaumi, sa lako vaka ki Taia kei Saitoni, ni bera ni gole vaka ki Tikapoli [10 na koro] ena yasayasa vaka Kalili. Mai Taia kei Saitoni [Fonisia...Lepanoni, Siria] e sega ni vanua vakaJiu, sa vanua vinaka ni vakacegu mai na veiqaravi kei na taubale balavu. Sa na sega kina na veivakasosataki. Me vakabeka ni ko tiko e Suva ka via lako ki Nausori, ke ko taubale ena 3-4 na aua, lekaleka ga ka sega ni kania na gauna. Ia ke ko na muria na sala balavu vaka ki Navua, Sigatoka. Lautoka, Rakiraki, Korovou ki Nausori, *sa balavu ka vica na siga, ia sa nakiti me muri na sala balavu ko ya ena dua nai naki va-Kalou. Sa dua na gauna talei meratou tiko duadua ga ko Jisu kei iratou na tisaipeli ka vakarogoci Jisu ka vuli tiko mai vua. Sa balavu na sala, sa gauna balavu ka yaga baleta ni bibi ka yaga ena nodratou vakadeitaki enai tavi sa tu e matadratou baleta ni sa kila ko Jisu ni sega ni balavu na nodratou tiko vata!* [Eso na dau ni VT era kaya ni rairai e 9 na vula na tiko ‘vakavuli’ oqo...sa gauna balavu ka yaga]. **II.** Nai talanoa totoka oqo ni yalewa ni Kirisi ka sucu mai Sairo-finisia [Syrophoenesian-vaka ki Lepanoni, Siria, ka qai gole lesu tale mai ki na vanua vaka Kalili—sa yawa mai na vanua vakaIperiu] ka mai vakasosataki Jisu ni vinakata me vakacegui. Ia na yalewa oqo sa rogoca na veika baleti Jisu, sa sega ni wawa sa lako ga ena vakabauta me kerea na bula me baleta na luvena gone yalewa ka tauvi mate [curumi tevoru]. Sa sega ni tukuni na vosa e vakayagataki: vakaArimacea [Aramaic, Iperiu, vaKirisi?]. Na veitalanoa oqo sa matata sara kina nai naki ni Nona lako mai ki vuravura ko Jisu, ko ya me vakabulai ira taumada na Jiu [Maciu 15:24]. Ia eda raica ena nona vosa na yalewa oqo, ni sa lautu Jisu sara na ka a kaya, ko ya, ni rawa nira vakaiivotavota tale ga *‘ko ira na koli e ruku ni tepeli era kania na meme ni kedra na gone.’* Ko ya, ko ira na kai matanitu tani era lolovira ka cavuti vei

ira na veivosa beci me vaka na ‘koli’ kei ira na ‘gone;’ oqo nai vakarau eso vei ira na Isireli. Nai tukutuku vinaka ni veivakabulai nei Jisu sa nodra na Jiu sa noda talega na kai matanitu tani, okati kina koi keda na lewei Viti, Vanua ni O Vulavula, Ositerelia, Bolatagane, Amerika se matatamata cava ga ko lewena, se vanua ga ko sa tiko kina. *Sa vakadeitaka e ke ko Jisu nai naki ni nona lako mai vuravura, sa sega ga ni baleti ira na Jiu, sa baleti vuravura raraba. Sa tikina talei oqo!* E veivakurabuitaki dina na veivakabulai oqo, ka ni vosa ga na Turaga ko Jisu, sa la’ki bula sara na goneyalewa ka sega mada ga ni tarai koya. Sa dusia ga na kaukauwa ni Kalou, veitalia ga na yawa ni vanua e tiko kina na ka ko kerea, sa sega ni lekaleka kina na liga ni Kalou ko Jiova [Yawe] me ia na veivakabulai. Sa vakaraitaka ga na bibi ni masumasu, na masu ena yalo dina, ena yaco na ka eda masulaka baleta ni sa tu ga vua na Kalou na lewa kei na mana me vakayacora na nona veivakabulai. III. Nai karua ni talanoa oqo [31-37] sa duidui mai na kenai matai: a. O koya oqo sa galu ka didivara ka vakayagataka ko Jisu na ligana, na Nonai kasivi taumada me sota mada e liu na cakacaka ni ligana kei na kasivi; ni oti koya sa qai rogoca na didivara na vosa nei Jisu ka kila na ka e vosataki. Sa qai vakacavara ko Jisu na veivakabulai kei na Nona vosa ni masu ki lomalagi vei Tamana kei na Nona vosa vua na tamata tauvimate “Efaca [Mo rogo mada!] me vakabula na galu kei na didivara. Sa vosa ga vaka Arimacea [Aramaic] ko Jisu vua na Jiu tuvanua [sega ni vosa vakaIperiu] sa vakadewataki ena vukudra kei na vukuda eda sega ni Jiu. Sa bibi oqo baleta ga ni sa vakamatatataka sara ni cakacaka oqo ni veivakabulai sa vu mai vua na Kalou, o koya sa masuta ko Jisu. b. A cava beka e vakayagataka kina na ‘kasivi’ ko Jisu? Vakaviti, oqo e dua nai tovo veibeci se nai tovo beci ni ko kasivita e dua? Na beci ni ko ‘kasivita’ e dua, sa dua nai vakarau eda mai bulia ena nodai tovo [culture]. Ia e na gauna nei Jisu na ‘kasivi’ e tiko kina na mana ka solia na bula. Ena gauna ko ya mai Roma sa dau vakayagataka talega na ‘kasivi’ me wainibula ni veivakabulai...sa dua nai vakarau sa dau vakayagataka. Ia nida rai sara enai Vakatekivu: O cei e kaya ni ca na ‘kasivi’? Vakatekivu 1:31, “A sa vakaraica na Kalou na veika kecega sa bulia ko koya, ka raica ni sa vinaka sara. Ia na yakavi kei na mataka sa kenai ka ono ni siga.” O cei ena kaya ni ca na kasivi? c. Sa rawa me kenai balebale talega ni ko ira nai liuliu ni lotu: Farisi Vunivola, Tokani Setoki era didivara ka galu vakayalo ka rawa mera vakabulai ke ra vakabauti Jisu. d. Sa dusia talega ni

dei tu nai balebale ruarua ni talanoa oqo: na vakabulai vakayago kei na vakabulai ena mataboko kei na didivara/galu vakayalo. IV. Nai talanoa e rua oqo sa dusia ga na kaukauwa ni Kalou ka rawa ni yaco vua ka tiko vakayawa me vakabulai. Sa yaco talega na bula vua e tarai koya. Sa dusia ga na sala ruarua oqo ni veivakabulai sa tadola tu vei keda na tamata vakabauta, meda masulaki ira na leqa se ena noda nanumi ira, veitalia ga nira tu vakayawa. Sa tadola tu na sala ena noda tarai ira na tamata ka kerea mera vakabulai. Sa sega ni dua na ka e dredre Vua na Kalou!

3. Na sala ni Vuli Vola Tabu [Bible Study Methods] mo rai kina; na sala ni vakadewataki ni vosa [exegesis]: A. Ni soli mai na leseni se tikina mo wilika: wilika sara, oti qai wilika nai talanoa ni bera na leseni, tarava nai talanoa ni oti na leseni ko ya [context]. B. Tovolea mo kila toka nai naki ni kena volai nai vola koya; me vakataki Joni 20:30-31. C. Wilika tale na leseni ka toqa na vosa kei na vakasama bibi e lauti iko? D. Ko raica rawa e dua na vakasama e buwawa ka sega ni macala vinaka, raica tale ka wilika na kena vakadewa vakavavalagi, kena e rawarawa? E. Raica tale na tikina enai Vola Tabu e rawa ni vakamacalataka na vakasama ko raica tiko, me vaka ena veivola tale eso enai Vola Tabu. Vakayagataka e so na taro ena vosa: A cava [what]? Gauna cava e volai kina se cavuti kina na vosa [when]? A cava na vuna [why]? Cava/yaco/rawa vaka evei [how]? F. Raica na “a” “b” “c” lalai enai Vola Tabu vakaidusidusi ka tukuna na vanua mo wilika tale me vakamatatataka na tikina ko wilika tiko; na references se foot/end notes. Indexes enai VT Vakavavalagi. G. Dikeva na vakayagataki ni gauna [tenses]: “Au a lako!” [past], “au sa lako!” [present] kei “au na lako!” [future]? I. Raica rawa e so na vakasama vou? [Goleva na veitikina ena leseni ni kua? Se dua ga na tikina] J. Mo nanuma tiko ni ko wilika tiko e dua nai vola ka volai ena 2000 vakacaca na yabaki sa oti, mo vakasamataka na i tuvatuva ni vanua [geography], nai tovo ni bula, [culture and traditions], na veika e yaco ena gauna koya [history], kei nai vakarau ni nodra volavola [literature]. K. Ia sa dei tu ni oqo na vosa ni Kalou, e vosa bula [Ipiriu 4:12]. Mo masulaka ka nuitaka na Kalou ena nomu vukei ni sereki ni vosa. L. Sa kena gauna oqo mo tovolea ke ko gadreva me toso cake tikoga na nomu kila na i Vola Tabu, mo tekivu vakavolia e so nai vola ka rawa me vukei iko. Eso nai Vola Tabu sa tu vata kei na kenai vakamacala [Commentary] se Dictionary of the Bible kei na nomu Dauwilika wasoma na Taro enai vola ni Sere vakaviti sa no kina na yavu ni noda vakabauta kei na cioloji ni lotu. M. Na kena i otioi mo qai taroga na taro: A cava e da vulica rawa mai nai talanoa oqo? Se A cava na kenai balebale vei au/kena yaga vei au ena noqu i tutu vakatamata, vakalotu vakarisito, etc. se cava na kenai balebale /yaga ki nai vavakoso? N. Kua ni rawai sara ena muria nai kalawa e soli yani enai vola baleta ni na tubu mai eso na vakasama e vakavotuya na Yalo Tabu, me golevi sara koya.

VEIKAUWAITAKI A cava meda cakava me sureti kina ko ira era sega ni lewe ni lotu?

E dua e da nanuma meda sikovi koya? A cava tale e rawa ni vakayacori?

Jovili kei Lisa Meo